

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ШАХС МАЪНАВИЯТИНИ МОДЕЛЛАШТИРИШ

Абдусаттарова Ситора Фахриддин қизи

Тошкент давлат юридик университети

Умумтаълим фанлар ва маданият кафедраси доц.в.б.,
фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

АННОТАЦИЯ

Мақолада моделлаштиришнинг ижтимоий-фалсафий ва тарихий-фалсафий муаммолари, унинг жамият ҳаёти, ижтимоий тизим фаолияти, шахс маънавияти камолоти билан алоқаси ёритилган. Модель инсон ақлий фаолиятининг барча шакларида мавжуд бўлиб, моделлаштириш инсоннинг асл объектнинг (объект-оригинал) хусусиятларини, ўзгариши ва ривожланишининг ички қонуниятларини, яъни ижтимоий тизимни ва ундаги ижтимоий жараёнларни келиб чиқишини билиш истиғини ақс эттиради. Аммо, моделлаштириш билишнинг илмий усули сифатида оддий зоядан, башоратдан фарқ қилади. Мақолада моделлаштиришнинг ушбу ўзига хос хусусиятлари, унинг эпистемологик функциялари очиқ берилган.

***Калит сўзлар:** тафаккур, моделлаштириш, маънавият, шахс, жамият, қадрият, трансформация.*

MODELING PERSONAL SPIRITUALITY IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION

Abdusattarova Sitora Fakhriddin kizi

Tashkent State University of Law,

Associate Professor of the Department of General Education Sciences and Culture,
Doctor of Philosophy (PhD)

ABSTRACT

The article describes the socio-philosophical and historical-philosophical problems of modeling, its relationship with the life of society, the functioning of the social system, the spiritual maturity of the individual. The model is present in all forms of human mental activity, and modeling reflects the desire of man to know the properties of the original object (object-original), the internal laws of change and development, that is, the social system and the origin of social processes in it. However, modeling as a scientific method of knowing is different from a simple idea,

a prediction. The article reveals these peculiarities of modeling, its epistemological functions.

Keywords: *thinking, modeling, spirituality, personality, society, value, transformation.*

КИРИШ

Маълумкии, инсоннинг фаолияти унинг субъектив қарашлари, онги ва тафаккури, руҳий муносабатлари маҳсули экани исбот талаб қилмайдиган ҳақиқатдир. Бу аксиомани амалиётга татбиқ қилиш ва ижтимоий борлиқнинг субъектив воқеликка кўрсатадиган таъсирини ўрганиш фалсафа тарихида қадим замонлардан бошлаб турли саволлар, баҳсу мунозаралар уйғотиб келган. Мамлакатимиз мустақилликка эришгач, янги шаклланиш жараёнига ўтган жамиятимизнинг ижтимоий тафаккури собиқ ҳукмрон коммунистик мафкурадан, марксистик догмадан халос бўлди. Бу ўз навбатида фалсафа фанида ҳам туб ўзгаришларга сабаб бўлиб, объектив ва субъектив ҳолатларни ўзаро уйғун воқелик сифатида таҳлил этиш тамойили шаклланишига, улар ўртасидаги “хитой девори” барҳам топишига имкон яратди. Бу борада мамлакатимиз Президенти Шавкат Мирзиёевнинг маънавий қадриятлар, маданий мерос, миллий ғоя ва мафкурага доир фундаментал аҳамиятга молик фикрлари, ҳеч шубҳасиз, муҳим ўрин тутади. “Дунё шиддат билан ўзгариб, барқарорлик ва халқларнинг мустаҳкам ривожланишига раҳна соладиган турли янги таҳдид ва хавфлар пайдо бўлаётган бугунги кунда маънавият ва маърифатга, ахлоқий тарбия, ёшларнинг билим олиш, камолга етишга интилишига эътибор қаратиш ҳар қачонгидан ҳам муҳимдир”[1].

Ҳақиқатан ҳам, жамиятдаги ҳар қандай ислоҳот ва ўзгаришлар самараси аввало халқнинг маънавий савияси, инсондаги юксак, олижаноб маънавий фазилатлар билан белгиланади. Аммо бу ҳолат маданият ва маънавият, яъни субъектив ҳодисаларни иқтисодий - объектив муносабатларга қарши қўймайди, балки уларнинг ўзаро диалектик боғлиқлигини тақозо этади. Сир эмаски, дунё миқёсида кечаётган глобаллашув жараёни аксарият мамлакатларнинг ижтимоий тараққиётига турли даражада таъсир этмоқда. Модернизация ана шу таъсирнинг, айтиш мумкинки, миллий давлатлар цивилизация ривожланишининг натижаси ўлароқ намоён бўлмоқда. Ўзбекистон мисолида олиб қаралса, юртимизда миллий тараққиёт ўзига хос ижтимоий воқелик сифатида бўй кўрсатмоқда. Масалан, дастлабки маълумотларга кўра, 2021 йилнинг январь – июнида Ўзбекистон Республикаси ЯИМ ҳажми ўтган йилнинг мос даври билан таққослаганда 6,2 фоизга ўсди[2]. Юртбошимиз таъкидлаганидек: “Биз, аввало, иқтисодиётни ислоҳ қилиш ва эркинлаштириш

борасидаги ишларимизни янада чуқурлаштириш, унинг соҳа ва тармоқларини таркибий жиҳатдан ўзгартириш бўйича бошланган ишларни жадаллаштиришимиз керак. Айнан шу асосда 2030 йилгача мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотини 2 баробардан зиёд кўпайтиришга эришишимиз даркор”[3].

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Ўзбекистон глобал молиявий инқироз шароитида ўзининг ички ижтимоий тараққиёт хусусиятларини сақлаб қолишга эришиш билан бирга, уларни самарали ривожлантиришга ҳам муваффақ бўлмоқда. Бу ўринда энг аввало Президентимиз Шавкат Миромоновичнинг узоқни кўзлаб амалга ошираётган оқилона сиёсати, мамлакатимиз иқтисодиётини модернизация қилишга қаратилган стратегик мақсад-вазифаларни аниқ-равшан белгилаб бергани муҳим ўрин тутмоқда. Айни чоғда ҳар қандай тараққиёт, модернизация жараёнлари мамлакат аҳолисининг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маданий ва маънавий тайёргарлигига, жамиятдаги ўзгаришларда онгли равишда иштирок этишига боғлиқ. Чунки, жамиятдаги ўзгаришлар, ислоҳот ва янгиликлар аввало одамлар руҳи, онгу тафаккурига, қалбига таъсир этиб, уларни аниқ ҳаракатларга ундайди. Агар бу ўзгаришлар одамлар онгу тафаккурига таъсир этмаса, самарали натижага эришиб бўлмайди. Демак, жамиятдаги янгиликлар инсон қалби, дунёқарашини тубдан ўзгартирган тақдирдагина ҳақиқий модернизация жараёни юз беради. Бугунги кунда модернизация жараёни кенг ижтимоий воқелик сифатида мамлакатимизда нафақат иқтисодиётни, балки ҳаётнинг барча соҳаларини қамраб олмоқда. “Ҳозирги пайтда фақат анъанавий кадриятларни эъзозлайдиган жамиятлар эмас, шунингдек, замонавий технология ва нанотехнология, индустрия, медицина, юксак сервисга асосланган жамиятлар ҳам ўз ҳаётини қайта қуришга эҳтиёж сезмоқда”[4]. Компьютерлаштириш, роботлаштириш, интерфаол алоқалар дадил ривожланаётган вақтда ижтимоий ҳаётнинг барча соҳалари ўзгаришга, модернизациялашувга, унинг натижасида эса шахс маънавиятини моделлаштиришга интилади, бу табиий ижтимоий ҳолдир.

Моделлаштириш муаммолари узоқ вақтдан бери ижтимоий олимлар, файласуфлар, иқтисодчилар, кибернетика ва математикларнинг тадқиқот объекти (предмети) бўлиб келган. Бирок, кўпчилик тадқиқотчилар моделлаштиришга асосан тор секторал ёндашувга эга. Шу билан бирга, моделлаштириш ҳодисаларни кенгроқ қамраб олиш, динамик мураккаб тизимлар ривожланишининг «экзистенциал башорати» билан ажралиб туради[5].

«Моделлаштириш» илмий тушунча сифатида «модел» сўзидан келиб чиққан. Файласуфларнинг фикрича, модел (лот. модулус — о'лчов, намуна) ўрнини босувчи объект бўлиб, у маълум шароитларда асл объектнинг ўрнини боса олади, асл объектнинг қизиқ бўлган хоссалари ва хусусиятларини такрорлайди. Қайта ишлаб чиқариш ҳам мавзу бўйича (тартиб, қурилма, намуна), ҳам белги шаклларида (график, диаграмма, дастур, назария) амалга оширилади. Моделлаштириш эса объектларни уларнинг моделлари бўйича ўрганиш жараёнини англатади. Моделларни қуриш ва моделлаштиришга хизмат қилувчи билимларни олиш орқали махсус предметли илмий муаммоларни ҳал қилишни фарқлаш керак. Моделлаштириш фикрлаш методологияси, ташкил этиш ва хусусан, дунё ҳақидаги билимларни ифодалаш, моделлар турларини услубий лойиҳалаш жараёнларини яқуний қисмидир. Фалсафий умумлаштириш объектни (предметни) уларнинг моделлари бўйича тадқиқ қилиш жараёнининг яқуний қисмидир. Бу умумлаштириш бир томондан содир бўлади, у моделларни ўзига хос ҳақиқатга, қонуниятларга, тасвирларни яратишда эркинликка эга бўлган объектларга (объектларга) айлантиради, бунинг натижасида янги билимлар (эвристика) ҳосил бўлади ва моделлаштириш заруриятини йўқ қилади. Бошқа томондан, у категорик онтологияни ва дунёнинг расмини (когнитив ва лингвистик) белгилайди. Ҳақиқий моделлаштириш (парчалаш) жараёнида модел ва объект ўртасида маълум муносабатни ўрнатади ёки махсус назарий таҳлил, эксперимент (текшириш) жараёнида моделнинг хусусиятларини объектга (субъектга) боғлайди. Бундан кўриниб турибти ки, ҳар бир даврнинг ўз қаҳрамонлари, ўз намуналари бор. Фан ва техника тараққиёти, кибернетика, бошқарувнинг янги усулларининг пайдо бўлиши билан билимларнинг янги тармоғи — моделлаштириш назарияси пайдо бўлди. Бугунги кунда жамият ҳаётининг бирон бир соҳаси, ижтимоий бошқарув моделлаштириш усулидан фойдаланмасдан қила олмайди. Бошқарув фаолиятида муваффақиятга эришиш, ижтимоий-иқтисодий, маданий, педагогик мақсадларга, вазифаларга эришиш замонавий, инновацион моделлаштириш шакллариининг ёрдамисиз ва улардан фойдаланмасдан мумкин эмас. Моделлаштириш жараёни шахс ва жамият модернизациясининг узвий бўлагидир.

Модернизация ҳодисаси глобал воқеликка айланаётган бугунги кунда ушбу жараён энг аввало инсон қалби ва маънавияти орқали кечиши муҳим аҳамият касб этаётганини эътироф қилмоқ лозим. Шунинг учун замонавий модернизация жараёнлари XIX-XX асрларда Европада амалга оширилган илмий-техник инқилоблар тарзида эмас, аксинча, инсоннинг шахс, оила, ҳаёт,

иш, жамиятга қарашларини, миллат ва ватанга бўлган муносабатини янада юксалтириш билан боғлиқ ҳолда кечиши мақсадга мувофиқдир. Таассуфки, айрим илмий доираларда, айниқса европа олимлари асарларида модернизация феномени фақат иқтисодиётга, ишлаб чиқариш ва технологияга оид воқелик дея талқин этилмоқда. Тарих тажрибаси шуни кўрсатадики, инсон манфаатларини, унинг маънавий ва руҳий интилишларини инobatга олмаган гоё ва концепциялар охир-оқибат ўзига ўзи қарши бўлиб қолади. Шу маънода, ҳозирги вақтда жаҳон миқёсида давом этаётган молиявий-иқтисодий ҳамда экологик инқироз XIX-XX асрлар мобайнида рўй берган, инсоннинг маънавий оламини юксалтириш масаласига мутлақо эътиборсиз бўлган илмий-техник инқилоблар натижасидир. Хулоса қилиб айтганда, модернизация жараёни инсоннинг маънавий интилишларидан холи тарзда кечадиган ҳодиса бўлмаслиги, аксинча, у инсон маънавиятини янада юксалтиришга хизмат қилмоғи лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати (REFERENCES)

1. Мирзиёев Ш.М. Ислом ҳамкорлик ташкилоти Ташқи ишлар вазирлари кенгаши 43-сессиясининг очилиш маросимидаги нутқи, 10 октябрь 2016 йил// <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-islo-10-09-2017>
2. Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлигининг 2021 йил 1-ярим йиллик учун Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёти ва ривожланишининг тенденциялари шарҳи. <https://mineconomy.uz/uploads/>
3. Мирзиёев Ш.М. “Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз”, 15 декабрь 2016 йилдаги нутқи// <https://nrm.uz/contentf>
4. Модернизационные процессы в мире. М., ИМПРА, 2006, стр. 70-78
5. Абдусаттарова, С. Ф. К. (2022). МОДЕЛИРОВАНИЕ СФЕРЫ ОБРАЗОВАНИЯ В «РЕЙТИНГЕ ДОВЕРИЯ ПРОФЕССИЙ» ЖЕНЩИН ВОСТОКА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(12), 52-58.